

«БЕЛАРУСЫ»

Да гісторыі аддзела беларускай літаратуры
Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі

Частка II. 1944–2006 гг.¹

У 1944 г. пасля вызвалення Мінска пачалі вяртацца з эвакуацыі былыя супрацоўнікі бібліятэкі. Будынак самой бібліятэкі ўцалеў цудам, чаго нельга сказаць пра фонды: яны былі вывезены, дакументацыя, каталогі, картатэкі знішчаны. Найбольш цяжкай стратай стала разрабаванне нацыянальных дакументаў: фонд беларускага аддзела быў вывезены акупантамі амаль поўнасьцю. У працэсе разбору таго, што засталася, былі знойдзены толькі рэшткі брашур у колькасці 7 тыс. адзінак. Таму адразу пасля вайны галоўнымі задачамі бібліятэкі і аддзела былі пошук, вяртанне і ўзнаўленне фондаў, без якіх не магло быць нармальнай работы.

Асаблівая ўвага была нададзена ўзнаўленню фонду нацыянальнага дакумента. Гэта зразумела: «...менавіта за нацыянальную частку сваіх фондаў бібліятэка нясе адказнасць перад уласным народам, чые пісьмовыя і друкаваныя помнікі культуры яна, бібліятэка, захоўвае і арганізуе і выкарыстоўвае ў інтарэсах цяперашніх і будучых пакаленняў, і перад народамі ўсяго свету, для якіх яна – захавальніца нацыянальнай культурнай памяці, адзінае на зямлі месца, дзе на любое пытанне, якое датычыцца нацыянальнай культуры, можа і павінен быць атрыманы самы поўны, дакладны адказ» [1].

У газеце «Советская Белоруссия» за 2 чэрвеня 1945 г. з’явілася невялікае паведамленне: «Восстановлен белорусский отдел Государственной библиотеки» [2], дзе адзначалася, што адзел быў бязлітасна абрабаваны немцамі, шмат літаратуры вывезена ў Германію. Ужо ў 1945 г. частка вывезеных дакументаў была знойдзена. Шэсць вагонаў кніг вярнуліся з Германіі; каля 600 тыс. кніг, якія належалі бібліятэцы, былі знойдзены і вярнуты ў 1945 г.

¹ Першая частка надрукавана ў выданні «Здабыткі: дакументальныя помнікі на Беларусі» (Мінск, 2012, вып. 14, с. 14–33).

з тэрыторыі Заходняй Польшчы. Сярод іх былі і выданні з фонду беларускага аддзела, у тым ліку поўнаасцю вярнулася калекцыя кніг Францыска Скарыны. Яны былі перададзены ў фонд аддзела, які налічваў на той момант 12 тыс. экз. Але гэта быў толькі пачатак аднаўлення яго фондаў, наперадзе чакала вялікая і карпатлівая праца.

У гэты час у фонд аддзела паступіла шмат літаратуры на беларускай мове і пра Беларусь, што выдавалася да 1940 г. у Літве і Польшчы. Былі сабраны беларускія выданні, якія выйшлі ў СССР за гады Вялікай Айчыннай вайны, – вершы, апавяданні, нарысы, публіцыстыка. Частка кніг была набыта праз букіністычную гандлёвую сетку.

Вялікую дапамогу ў справе дакамплектавання аказалі саюзныя бібліятэкі [3]. Ужо ў красавіку 1943 г. Упраўленне Дзяржаўнага фонду літаратуры даручыла Дзяржаўнай бібліятэцы СССР імя У.І. Леніна скамплектаваць для Мінска бібліятэку ў колькасці 40–50 тыс. кніг. На 1 сакавіка 1945 г. для яе было адабрана звыш 100 тыс. тамоў з дублетнага фонду Дзяржаўнай бібліятэкі СССР імя У.І. Леніна, сярод іх – беларускія выданні. З Дзяржаўнай публічнай бібліятэкі імя М.Я. Салтыкова-Шчадрына (Ленінград) былі перададзены кнігі, прызначаныя для бібліятэк вызваленых раёнаў.

Фонды бібліятэкі і аддзела інтэнсіўна папаўняліся за кошт кніг, перададзеных з буйных бібліятэк СССР (бібліятэк Харкава, Баку, Энгельса і інш.), якія да вайны атрымлівалі абавязковыя экзэмпляры ўсіх кніг, што выдаваліся ў СССР, у тым ліку і беларускіх выданняў. Такая падтрымка на пачатку аднаўлення перыяду адыграла неацэнную ролю для ўзнаўлення фондаў бібліятэкі.

Ужо ў 1948 г. фонды беларускага аддзела па колькасці дасягнулі даваеннага ўзроўню, а ў 1958 г. павялічыліся амаль у два разы і налічвалі 75 тыс. экз. (на жаль, саступаючы па якасці). У складзе фонду засталіся вялікія прабелы ў літаратуры па пытаннях гісторыі, эканомікі і літаратуры БССР, не была адноўлена даваенная перыёдыка і г. д. [4]. Гэтыя прабелы, так званыя белыя плямы, у нацыянальным фондзе ўзніклі не толькі з-за ваенных страт. Шматлікія выданні буйных дзеячаў беларускай культуры і навукі былі знішчаныя па ідэалагічных прычынах у адпаведнасці са спісамі Галоўліта. У 1947–1970 гг. з фонду нацыянальных дакументаў праводзілася выключэнне літаратуры на аснове загадаў і

пісем Галоўліта СССР і БССР. Выключаліся ўсе экзэмпляры пэўных выданняў, два з якіх пераводзіліся ў спецфонд бібліятэкі, астатнія («лішнія») падлягалі знішчэнню.

У фондзе аддзела па-ранейшаму былі прадстаўлены розныя віды дакументаў: кнігі, брашуры, часопісы, рэспубліканскія, абласныя, раённыя, ведамасныя і іншыя газеты, плакаты, рэпрадукцыі карцін, паштоўкі, ноты. Сярод іх – першыя беларускія газеты «Наша доля», «Наша ніва», «Дзянніца», дарэвалюцыйныя выданні, амаль усе кнігі, якія выйшлі ў Беларусі пры савецкай уладзе, кнігі пра Беларусь, выдадзеныя ў іншых саюзных рэспубліках і за межамі СССР. У фондзе нацыянальных дакументаў захоўваліся выданні на рускай, беларускай і замежных мовах.

Фонд увесь час папаўняўся новай літаратурай, вялася работа па запаўненні прабелаў за мінулыя гады. У 1968 г. у яго складзе было больш за 150 тыс. экз. кніг, часопісаў, брашур, камплектаў газет і іншай друкаванай прадукцыі [5]. На 01.01.1987 г. фонд нацыянальных дакументаў налічваў 500 тыс. экз.

Галоўнымі крыніцамі папаўнення фонду аддзела з’яўляліся сістэма кантрольных абавязковых экзэмпляраў – два абавязковыя кантрольныя экзэмпляры рэспубліканскіх выданняў (другі з 1961 г.) і абавязковыя платны; падпіска праз «Саюздрук»; абменныя фонды, унутрысаюзны і міжнародны кнігаабмен; мікрафільмаванне і капіраванне; купля праз кніжныя магазіны; падарункі і інш.

У 1990 г. стала агульнадаступнай для ўсіх літаратура са спецсховаў. У фонд аддзела былі вернуты кнігі Я. Лёсіка, М. Гарэцкага, У. Ігнатоўскага і іншых аўтараў, чые творы калісьці лічыліся «варожымі». Тое ж адбывалася і з эмігранцкай літаратурай. Фонды аддзела сталі папаўняцца творамі нашых суайчыннікаў, воляй лёсу раскіданых па ўсім свеце, якія жылі актыўным нацыянальным жыццём, выпускалі друкаваныя выданні – часопісы, газеты, зборнікі, манаграфіі. Аддзел атрымліваў дакументы з Таронта (Канада), Нью-Ёрка (ЗША), Мюнхена (Германія), Лондана (Вялікабрытанія), Польшчы, Літвы і г. д. Былі ўстаноўлены сувязі з суполкамі беларускага замежжа, яго асобнымі дзеячамі. Бібліятэк, адкуль паступалі кнігі ў аддзел, было шмат.

Пытанне аб складзе фонду аддзела не раз абмяркоўвалася і стаяла на парадку дня кіраўніцтва бібліятэкі, але з-за наяўнасці шматлікіх праблем (недахопу месца для размяшчэння фондаў,

недахопу супрацоўнікаў у штаце аддзела на многія кірункі дзейнасці і інш.) канкрэтнага рашэння прынята не было. Для вырашэння пытання былі патрэбны дыферэнцыраваны падыход у вызначэнні экзэмплярнасці выданняў, якія накіроўваліся ў фонд, паглыбленне каардынацыі камплектавання з іншымі аддзеламі.

Да 1962 г. беларускі аддзел знаходзіўся ў галоўным будынку бібліятэкі, не меў патрэбы ў вялікай экзэмплярнасці кніг, тым больш, што чытальная зала была разлічана толькі на 30 месцаў. У той час, на думку загадчыка беларускага аддзела Адама Антонавіча Сакольчыка, колькасць экзэмпляраў кніг, якія перадаваліся ў аддзел, неабходна было нават скараціць і апрацоўваць іх у адзеле апрацоўкі. У выніку гэтага, лічыў ён, можна было б больш увагі ўдзяліць бібліяграфічнай справе, каталогам і картатэкам.

У 1961 г. быў уведзены ў эксплуатацыю новы корпус бібліятэкі на вул. Кірава, дзе беларускі аддзел пачаў дзейнічаць з 1 чэрвеня 1962 г. Гэта былі новыя ўмовы працы, як ніколі для яго спрыяльныя. У новым корпусе аддзел меў дзве чытальныя залы на 60 рабочых месцаў, пакой для работы бібліяграфаў, асобны пакой для выдачы літаратуры і каталогаў і картатэк, а побач кнігасховішча, дзе быў сабраны ўвесь фонд аддзела, які ў той час налічваў ужо каля 130 тыс. кніг, часопісаў і камплектаў газет. Гэта было вельмі зручна для абслугоўвання чытачоў. Раней фонд аддзела быў падзелены на некалькі частак са сваімі ўмоўнымі абазначэннямі, што прыносіла нямаля блытаніны пры адшуканні кніг. Пасля пераезду ў новы корпус увесь фонд быў расстаўлены ў інвентарным парадку, што многа спрасціла работу і палепшыла абслугоўванне. Аддзел пачаў атрымліваць новыя кнігі ў 3 экз., яны паступалі непасрэдна з аддзела камплектавання.

У беларускім адзеле гістарычна склалася наступная структура фонду: *архіўны фонд*, які ўключаў *першы* (архіўны) *экзэмпляр* – экзэмпляр айчынных твораў друку, – кнігі, перыядычныя выданні, аўтарэфераты, ізаграфіку, ноты, карты, праграмы, праспекты і г. д.; *фонд асноўнага захоўвання аддзела*, які ўключаў *другі-трэці экзэмпляры* гэтых жа выданняў; *падсобны фонд*.

Найбольш поўным з’яўляўся архіўны фонд, які камплектаваўся ў адзеле беларускай літаратуры з 1961 па 1987 г. на падставе рэспубліканскага абавязковага экзэмпляра, які паступаў праз Кніжную палату БССР і быў дакументаваны на той жа аснове,

што і архіў друку БССР пры Кніжнай палаце. Кніжная частка гэтага фонду ў 1987 г. складала 114 347 адз. захоўвання. Карыстацца фондамі аддзела можна было ва ўсіх чытальных залах бібліятэкі.

Першая праверка фонду нацыянальных дакументаў праводзілася ў 1953 г. На пачатак 1953 г. кніжны фонд складаў 36 тыс. адз. захоўвання, гэта дазволіла ўстанавіць фактычную наяўнасць нацыянальных дакументаў, якія захаваліся і аднавіліся пасля Вялікай Айчыннай вайны.

У 1964 г. пачалася *другая праверка* фонду дакументаў аддзела беларускай літаратуры. Колькасны склад кніжнага фонду на пачатак 1964 г. складаў 81 тыс. адз. захоўвання.

У 1987 г. пасля праверкі работы аддзела беларускай літаратуры было прапанавана аб'яднаць архіўны экзэмпляр з асноўным фондам нацыянальнага дакумента.

З выдзяленнем у аддзеле ў 1970-я гг. сектара кнігазахоўвання ў кнігасховішчы аддзела быў наведзены належны парадак і вызвалілася месца для новых паступленняў.

Але з цягам часу і ростам фонду ў аддзеле склаўся крытычны стан з яго размяшчэннем. Фізічнае захоўванне фонду аддзела знаходзілася не на адпаведным узроўні. У кнігасховішчы адсутнічалі кандыцыянеры, не вытрымліваліся тэмпературны і вільготнасны рэжымы. У дрэнным стане знаходзіліся фонды беларускай графікі. Нягледзячы на тое, што для фондаў выдзелілі дадатковы ярус агульнага кнігасховішча, месца не хапала, частка дублетных газет і газет ліквідаваных абласцей была вывезена ў запасныя кнігасховішчы. Праблему аб'яднання і належнага захавання фонду нацыянальнага дакумента магло вырашыць толькі будаўніцтва новай Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі (НББ).

У сувязі з пераездам у новы будынак і новымі задачамі, якія ставіліся перад НББ, была перапрацавана арганізацыйная структура бібліятэкі. Яна прадугледжвала пераўтварэнне аддзела беларускай літаратуры ў чытальную залу з адначасовай перадачай фонду аддзела ў агульнае кнігасховішча. Гэта было абумоўлена новым узроўнем механізацыі і камп'ютарызацыі асноўных працэсаў у аддзеле абслугоўвання і кнігасховішчы. Мянялася структура чытальных залаў, пераразмяркоўваліся па відах выданняў фонды.

Перад пераездам супрацоўнікамі аддзела вялася работа па перадачы фонду перыядычных выданняў і выданняў з працягам у сектар захоўвання перыядычных выданняў агульнага кнігасховішча; быў падрыхтаваны для перадачы ў новае структурнае падраздзяленне газетны фонд аддзела. Адбіраліся дакументы для пераводу ў іншыя фонды – фонд групавой апрацоўкі, абменна-рэзервовы фонд, адзел захоўвання спецыялізаваных фондаў. Праводзілася зверка падсобнага фонду аддзела, правяраўся на дублетнасць фонд газет, які размяшчаўся ў будынку на Партызанскім праспекце. Па выніках работы з фондамі на пасяджэнні камісіі па спісанні выносіліся праблемныя пытанні па выключэнні дакументаў з фонду аддзела і перадачы іх у іншыя структурныя падраздзяленні бібліятэкі. Перад пераездам на 01.01.2006 г. фонды аддзела складалі кнігі – 433 983, дакументы групавой апрацоўкі – 58 304, газеты – 1933 назвы.

Як і ў самым пачатку сваёй дзейнасці, беларускі адзел застаўся комплексным аддзелам і па-ранейшаму працягваў ажыццяўляць працу па розных кірунках. Паралельна з аднаўленнем фондаў вялася работа па ўзнаўленні сістэмы каталогаў і картатэк. Россып картак, якія былі знойдзены адразу пасля вайны, трэба было тэрмінова сістэматызаваць. Дакладна выявіць, што згублена, было вельмі цяжка. Таму супрацоўнікам аддзела прыйшлося нанова зрабіць выбарку краязнаўчага матэрыялу з дзяржаўных бібліяграфічных паказальнікаў СССР – «Книжной летописи», «Летописи журнальных статей» і г. д. Распісваліся таксама беларускія часопісы за той час, калі не выходзіла часопісная частка «Летапісу друку БССР» (1928–1933). Вялікай падмогай у аднаўленні краязнаўчых матэрыялаў за дарэвалюцыйны перыяд з’явілася картатэка рускай кнігі, што захавалася, якая працягвала папаўняцца матэрыяламі, што выдаваліся ў пасляваенныя гады. Ужо за першае пасляваеннае дзесяцігоддзе былі адноўлены асноўныя часткі каталогаў і картатэк аддзела беларускай літаратуры, якія ахоплівалі дакументы за савецкі перыяд, – быў занова прапрацаваны па бібліяграфічных крыніцах увесь савецкі друк за перыяд з 1917 г. У адзеле была сфарміравана сістэма каталогаў і картатэк, якая мела свае асаблівасці, уласцівыя толькі даведчанаму апарату менавіта беларускага аддзела. Падрабязна яны апісваюцца ў артыкуле загадчыка беларускага аддзела А. Сакольчыка «Кабінет беларус-

кай літаратуры і бібліяграфіі» [6]. На той час сістэма ўключала каталогі (алфавітны, сістэматычны і каталог серый), картатэкі (сістэматычную, тапаграфічную, персаналій, «БССР у друку СССР і замежных сацыялістычных краін», рэцэнзій), якія сістэматычна папаўняліся. У 1960 г. да іх далучылася алфавітная картатэка на артыкулы з газет і часопісаў Беларусі за пасляваенны перыяд. Рост гэтых каталогаў і картатэк дасягаў у той час прыкладна 25 тыс. назваў штогод, а іх агульны аб'ём складаў 450 тыс. запісаў.

У сувязі з падрыхтоўкай бібліяграфіі па гісторыі Беларусі ў 1960-я гг. аддзелам праводзілася вялікая праца па ўзнаўленні краязнаўчай картатэкі [7], яе абагачэнні шляхам планамернага роспісу бібліяграфічных крыніц. Правяраліся і аднаўляліся матэрыялы з дарэвалюцыйнага друку, працягвалася работа над картатэкай матэрыялаў пра Беларусь у замежным друку.

Аб'ём працы ў адзеле беларускай літаратуры пасля вайны ўсё больш павялічваўся, што прывяло да змены ў яго структуры. У 1970-я гг. арганізуюцца сектар абслугоўвання чытачоў і сектар арганізацыі даведчна-бібліяграфічнай работы (пазней, у 1980-я гг. яго перайменавалі ў сектар апрацоўкі і каталогаў, у тым ліку зводнага друкаванага каталога «Кніга Беларусі»).

У пасляваенны час у бібліятэцы комплексныя аддзелы, у тым ліку і беларускі, традыцыйна самастойна апрацоўвалі дакументы для сваіх каталогаў і картатэк. «Летапіс друку БССР» выдаваўся са спазненнем амаль на год, друкаваныя карткі Кніжнай палаты выходзілі таксама з вялікім спазненнем, а пасля перадачы працы з імі ў бібліятэчны калектар наогул перасталі паступаць [8]. Таму для абслугоўвання чытачоў супрацоўнікі вымушаны былі самастойна весці бібліяграфічнае апісанне ўсіх дакументаў, якія паступалі ў адзел, і перадаваць карткі на тыражаванне ў адзел друку. Былі цяжкасці і з папаўненнем картатэк аддзела: сістэматычная картатэка папаўнялася рабочымі рукапіснымі карткамі Кніжнай палаты, для іншых картатэк размячаўся «Летапіс друку БССР», з якога выразаліся адпаведныя матэрыялы і наклеіваліся на карткі.

Аналіз стану сістэмы каталогаў і картатэк за 1976–1980 гг. паказаў, што аддзелам была праведзена вялікая праца па яе ўдасканалванні. Але праблемныя моманты заставаліся: амаль увесь час быў разлічаны толькі на іх папаўненне новымі карткамі, ня-

гледзячы на тое, што каталогі і картатэкі мелі патрэбу ў самай сур'ёзнай рэдакцыі. Не была распрацавана дакументацыя на даведачна-бібліяграфічны апарат, інструкцыі па вядзенні каталогаў і картатэк. Гэтыя пытанні былі ўключаны ў планы працы аддзела, таму што ад іх вырашэння залежала ў далейшым уся яго работа.

У апошнія дзесяцігоддзе існавання аддзела сістэма каталогаў і картатэк уключала: *генеральны алфавітны каталог нацыянальных дакументаў і беларускі на розных мовах* (адлюстроўваў кніжны фонд аддзела); *алфавітныя каталогі перыядычных выданняў, газет, серый*; *сістэматычны каталог нацыянальных дакументаў і беларускі на розных мовах* (складаўся з дзвюх частак – даваеннай і пасляваеннай); *сістэматычны каталог аўтарэфератаў*; *сістэматычны каталог дысертацый*; *сістэматычную картатэку артыкулаў* (з дарэвалюцыйнага па цяперашні час); *картатэку персаналій* (сабраны публікацыі пра асобы, жыццё і дзейнасць якіх звязаны з рэспублікай); *тапаграфічную картатэку* (адлюстроўвала літаратуру аб адміністрацыйна-тэрытарыяльных і фізіка-геаграфічных аб'ектах Беларусі (матэрыял размяшчаўся па алфавіце назваў)); *картатэку рэцэнзій*; *картатэку «Беларусь у друку замежных краін»*. У адзеле былі і іншыя картатэкі, якія з'яўляліся дапаўненнем да асноўных.

Развіццё сістэмы каталогаў і картатэк у адзеле беларускай літаратуры заставалася заўсёды важнейшай задачай. Яна склалася гістарычна і яе мэтазгоднасць была пацверджана жыццём. Каталогі і картатэкі былі адкрыты для чытачоў, што дазваляла самастойна ажыццяўляць пошук, служылі ключом да краязнаўчага фонду, усебакова адлюстроўвалі і раскрывалі яго, былі асноўнай базай для даведачна-бібліяграфічнай работы. Разгалінаваная сістэма каталогаў і картатэк аддзела дала магчымасць хутка задавальняць самыя разнастайныя запыты чытачоў. З'яўляючыся аўтаномнай сістэмай, яны дапаўнялі сістэму каталогаў і картатэк усёй бібліятэкі і былі яе неаддзельнай часткай, у сукупнасці найбольш поўна адлюстроўвалі фонды бібліятэкі. У іх была неабходнасць да таго моманту, калі ім не было альтэрнатывы. І толькі ў 90-я гг. мінулага стагоддзя ў гэтым кірунку адбываецца сапраўдная рэвалюцыя: аўтаматызацыя бібліятэчных працэсаў, пачатак стварэння ў 1993 г. электроннага каталога і баз даных спынілі далейшае вядзенне традыцыйных каталогаў і картатэк.

У апошнія дзесяцігоддзе існавання беларускага аддзела (1995–2005) перад ім была пастаўлена задача правесці рэтраканверсію традыцыйнага алфавітнага каталога на нацыянальны кніжны фонд для стварэння базы даных «Беларуская рэтраспекцыя». На пачатковым этапе неабходна было зверыць фонд нацыянальных дакументаў (да 1993 г.) з інвентарнымі кнігамі і алфавітным каталогам аддзела беларускай літаратуры, перашыфраваць (пры неабходнасці) асобныя экзэмпляры (на той час фонд «БА» налічваў 255 486 адз.).

На сённяшні дзень фонд нацыянальных дакументаў НББ поўнасю адлюстраваны ў электронным каталогу, вядзецца вялікая работа па яго алічбоўцы. Але некаторыя традыцыйныя каталогі і картатэкі беларускага аддзела і сёння не страцілі сваё значэнне і працягваюць функцыянаваць у новым будынку.

Даведчна-бібліяграфічны апарат аддзела, на падставе якога вялася даведчна-бібліяграфічная праца, складаўся з сістэмы каталогаў і картатэк, архіва выкананых даведак, фонду даведчаных і бібліяграфічных выданняў. Пачынаючы з 1993 г. чытачы атрымалі магчымасць карыстацца і электронным каталогам, які адлюстроўваў усю літаратуру, што паступала ў бібліятэку з 1993 г., і фонд «БА» (беларускую рэтраспекцыю). Архіў выкананых даведак збіраўся і захоўваўся ў асобных папках у храналагічным парадку і выкарыстоўваўся пры паўторных запыхах; тэматыка даведак была самая разнастайная. У адкрытым доступе для чытачоў знаходзіўся даведчна-бібліяграфічны фонд аддзела, які ўтрымліваў самыя запатрабаваныя і актуальныя даведчныя выданні. Энцыклапедыі, слоўнікі, бібліяграфічныя паказальнікі знаходзіліся побач, у пакоі для выдачы літаратуры і чытальных залах, дзе чытачы самі маглі карыстацца патрэбнымі выданнямі. У 1990-я гг. колькасны склад падсобнага фонду быў каля 3 тыс. экз., якія былі расстаўлены ў сістэматычным парадку.

Улік выкананых вусных і пісьмовых даведак, кансультацый вёўся ў спецыяльных журналах па ўстаноўленай форме. Чытачам даваліся індывідуальныя кансультацыі па методыцы карыстання каталогамі, картатэкамі, правільным запаўненні чытацкіх патрабаванняў, іх вучылі карыстацца камп'ютарам для заказаў па электронным каталогу. Да чытачоў з іншых рэспублік і замежных краін са складанымі тэмамі прымацоўваўся індывідуальны кан-

сультант-бібліёграф. Для больш аператыўнага абслугоўвання па найбольш актуальнай тэматыцы арганізаваліся тэматычныя падборкі літаратуры, якія захоўваліся ў падсобным памяшканні і выдаваліся чытачам без дадатковага часу чакання. Вялася падборка рэкамендацыйных бібліяграфічных матэрыялаў, апублікаваных у дадатках да штомесячнага бібліяграфічнага бюлетэня «Новыя кнігі БССР». Дзяжурнымі бібліятэкарамі дапрацоўваліся і шыфраваліся патрабаванні, запыты па міжбібліятэчным абанеменце (МБА) – у год прыкладна каля 1000 заявак. Пры адсутнасці ў фондзе аддзела і бібліятэкі патрэбных дакументаў яны заказваліся па МБА.

Бібліяграфічныя даведкі выконваліся па вусных і пісьмовых заяўках устаноў, арганізацый, бібліятэк і асобных чытачоў з розных гарадоў і абласцей Беларусі і СССР, замежных краін, па рознай, часам вельмі складанай тэматыцы [9]. Пераважалі запыты па гісторыі краіны і асобных мясцовасцей (напрыклад, «Рабочы рух у Польшчы і Заходняй Беларусі ў друку Беларускай ССР», «Аб гісторыі гарадоў Полацк, Гродна, Мсціслаў, Барысаў» і інш.), эканоміцы («Водныя рэсурсы БССР»), літаратуразнаўстве («Літаратура аб беларуска-ўкраінскіх сувязях») і г. д. Шмат пісьмовых давадак выконваліся аддзелам для Белінюркалегіі (гэта праца працягваецца і цяпер у адзеле даведачна-інфармацыйнага абслугоўвання НББ).

Уся работа беларускага аддзела была накіравана на выкананне асноўнай мэты – якаснага абслугоўвання чытачоў. Яно было адноўлена ў адзеле адразу пасля таго, як адкрылася бібліятэка (у лістападзе 1944 г.), і ўжо ў 1946–1947 гг. было разгорнута ў поўным аб’ёме. У 1947 г. адзел наведалі 9480 чытачоў, якім было выдадзена 4050 давадак, 104 чалавекі працавалі над тэмамі па пытаннях Беларусі [10]. Да канца 1950 г. статыстычныя паказчыкі аддзела дасягнулі даваеннага перыяду.

Абслугоўванне карыстальнікаў у адзеле не абмяжоўвалася толькі выдачай канкрэтных дакументаў, яно было комплексным, як і сам адзел. Чытачам было зручна працаваць у беларускім адзеле, дзе ўсё было пад рукой: сховішча, падсобны фонд, даведачны апарат, дзе можна было атрымаць кваліфікаваную кансультацыю па самых розных пытаннях, якія мелі дачыненне да Беларусі.

З 1940-х гг. супрацоўнікі чытальных залаў працавалі ў дзве змены, а кнігасховішча аддзела з-за недахопу штатных адзінак работнікаў – толькі ў адну (з 9 да 17 гадзін). Другая змена абслугоўвалася дзяжурнымі бібліятэкарамі. Гэта стварала вялікія нязручнасці пры абслугоўванні чытачоў, таму што патрабаванні паступалі не толькі ад наведвальнікаў беларускага аддзела, але і іншых чытальных залаў бібліятэкі. І толькі з 1970 г. з павелічэннем колькасці штатных адзінак у аддзеле былі наладжаны дзяжурствы ў кнігасховішчы ў дзве змены.

Заказы чытачоў на выданні з фонду аддзела выконваліся аператыўна, на працягу 10–15 хвілін, таму што сховішча знаходзілася побач з чытальнымі заламі [11]. Адмовы былі нязначнымі, у асноўным па прычыне «занята за іншым чытачом». Літаратура браніравалася на 30 дзён. Выданні з кнігасховішча аддзела дасылаліся і ў іншыя чытальныя залы бібліятэкі, пры неабходнасці ўдакладненняў ці для захавання каштоўных асобнікаў чытача запрашалі ў беларускі аддзел. У аддзеле ажыццяўлялася таксама выдача мікраформаў з фотакопіямі літаратуры, якой не было ў бібліятэцы. Для іх прагляду ў чытальнай зале быў устаноўлены спецыяльны апарат.

З пераездам у новы будынак на вул. Кірава (у 1962 г.) умовы для чытачоў беларускага аддзела значна палепшыліся: у дзвюх прасторных чытальных залах кожны чытач працаваў за асобным сталом, на бронепаліцах у кожнага было месца для сваёй тэмы.

У аддзел беларускай літаратуры запісвалі ўсіх чытачоў, якія вывучалі беларускую літаратуру і літаратуру пра рэспубліку, незалежна ад прафесіі і галін ведаў, у якіх яны працавалі. Аднак фарміраванне складу чытачоў ішло ў аддзеле мэтанакіравана: у асноўным гэта былі навуковыя супрацоўнікі і спецыялісты, якія займаліся вывучэннем гісторыі, эканомікі, літаратуры рэспублікі, работнікі культуры і мастацтва, якія паглыблена вывучалі свае тэмы. Абслугоўваліся таксама і студэнты розных спецыяльнасцей, якія мелі патрэбу ў беларускай літаратуры. Але ў сувязі з недахопам пасадачных месцаў, абслугоўванне чытачоў-студэнтаў ажыццяўлялася дыферэнцыравана. У час падрыхтоўкі дыпломных і курсавых работ абслугоўваліся студэнты-філолагі, гісторыкі, студэнтам-эканамістам аказвалася дапамога толькі ў падборы і шыфроўцы літаратуры, а абслугоўваліся яны ў рэкамендаваных ім

залах. Студэнты малодшых курсаў, якія выконвалі навуковую работу, абслугоўваліся часова.

Дзверы беларускага аддзела былі заўсёды адкрыты для ўсіх чытачоў, залы былі запоўнены. Сярод наведвальнікаў, як і заўсёды, было шмат знакамітых і вядомых людзей (пісьменнікаў, вучоных – эканамістаў, гісторыкаў, літаратуразнаўцаў, мовазнаўцаў, краязнаўцаў), студэнтаў, рабочых, настаўнікаў, выкладчыкаў, навукоўцаў з замежных краін і г. д. Вось імёны толькі некаторых з іх: П. Ахрыменка, В. Бандарчык, М. Барсток, М. Батвіннік, А. Баханькоў, Я. Брыль, Д. Бугаёў, В. Быкаў, Ц. Гартны, П. Глебка, М. Ермаловіч, Э. Іофе, У. Казбярук, З. Капыскі, У. Караткевіч, В. Круталевіч, П. Лысенка, А. Мальдзіс, І. Мележ, У. Міхнюк, І. Навуменка, С. Падокшын, В. Скалабан, П. Сцяцко, М. Танк, І. Шамякін, Г. Штыхаў, Ф. Янкоўскі і інш.

Беларускі аддзел меў заслужанае прызнанне і ўдзячнасць тых, хто з'яўляўся яго наведвальнікам. Аб гэтым сведчылі іх пісьмы з падзякамі супрацоўнікам за прафесійную дапамогу, напісаныя і падораныя імі ў фонд аддзела кнігі з аўтографамі. Сярод іх – дароўныя надпісы беларускіх пісьменнікаў і вучоных: Я. Брыля: «Аддзелу роднай мовы і літаратуры»; Ц. Гартнага: «Сціплым, уважлівым і чулым працаўнікам беларускага аддзела з удзячнасцю за дапамогу»; П. Глебкі: «Беларускаму аддзелу з удзячнасцю за работу па распаўсюджванню ў масах чытачоў беларускай савецкай літаратуры»; І. Мележа: «Аддзелу беларускай літаратуры ад аднаго з частых наведвальнікаў, ад чытача і пісьменніка – у радасныя дні вашага наваселля з добрымі пажаданнямі»; М. Танка: «Аддзелу беларускай кнігі»; І. Навуменкі, В. Быкава, М. Барсток: «З удзячнасцю за дапамогу»; Ю. Пшыркова: «Белорусскому отделу в знак признания большой и полезной работы им проводимой»; Д. Бугаёва: «Беларускаму аддзелу, дзе кніжка гэтая ў асноўным пісалася – з вялікай удзячнасцю».

Прадстаўнікі ўсіх раёнаў Беларусі прыязджалі ў аддзел працаваць над кнігамі гісторыка-дакументальнай хронікі гарадоў і раёнаў Беларусі «Памяць». Былі сярод чытачоў прадстаўнікі замежных краін (Польшчы, Францыі, Германіі, Амерыкі, Літвы, Латвіі, Эстоніі і г. д.), якія таксама пакідалі запісы з падзякай за дапамогу пры пошуку неабходнай інфармацыі.

Можна сказаць, што ў аддзеле працавалі цэлыя калектывы чытачоў асобных устаноў. Напрыклад, супрацоўнікі Інстытута гісторыі прыходзілі сюды як на сваю работу. У некаторых з іх было сваё пастаяннае, «забраніраванае» месца за сталом у чытальнай зале. Пастаяннымі чытачамі былі тыя, хто паглыблена працаваў над беларусазнаўчымі тэмамі. Напрыклад, ужо ў 1967 г. у аддзеле было 750 пастаянных чытачоў, якім было выдадзена 226 тыс. экз. выданняў, сярэдняя дзённая кнігавыдача была 625 экз., сярэдняя дзённая колькасць наведванняў – 84 [12]. Тэматыка работ была самая разнастайная. Так, А. Філімонаў працаваў над доктарскай дысертацыяй аб саюзе рабочага класа і сялянства ў 1921–1925 гг. у Беларусі, В. Шаптыка – над кандыдацкай дысертацыяй аб эканамічнай геаграфіі Віцебскай вобласці, Е. Адамовіч – аб тапаніміцы беларускіх цэнтральных раёнаў, прафесар М. Жыдовіч – па беларускім мовазнаўстве і інш. Для напісання сваіх новых твораў прыходзілі ў аддзел пісьменнікі І. Мележ, І. Навуменка, Б. Сачанка, Л. Арабей. Ніколі не міналі аддзел доктар філалагічных навук, прафесар Гомельскага педагагічнага інстытута П. Ахрыменка, гісторыкі М. Ермаловіч, М. Батвіннік, В. Панюціч, У. Міхнюк, В. Скалабан і інш. Гісторыкам ад Бога называлі М. Ермаловіча, аўтара вядомай і ў свой час вельмі папулярнай кнігі «Старажытная Беларусь», якая выдавалася чытачам у аддзеле пад адказнасць дзяжурнага. Ён кожны дзень ездзіў з Маладзечна ў бібліятэку і працаваў у аддзеле зранку і да позняга вечара. Улічваючы тое, што М. Ермаловіч меў вельмі дрэнны зрок, яго работу можна назваць падзвігам. Невялічкую залу, у якой ён працаваў, чытачы і супрацоўнікі называлі «ермаловіцкай». Вельмі цёплыя ўспаміны пакінуў пасля сябе і У. Міхнюк, для якога беларускі аддзел быў па-сапраўднаму родным. В. Скалабан не раз казаў, што беларускі аддзел заслугоўвае таго, каб напісалі яго гісторыю. М. Батвіннік прыходзіў у аддзел, як у сваю родную сям’ю. Ён, як і В. Скалабан, заставаўся чытачом залы беларускай літаратуры (ужо ў новым будынку бібліятэкі) да апошніх дзён свайго жыцця. У аддзеле былі наладжаны вельмі цёплыя і блізкія адносіны паміж чытачамі і супрацоўнікамі, нашы наведвальнікі былі неабыхавымі да ўсяго таго, што адбывалася ў жыцці беларускага аддзела.

Безумоўна, працаваць сярод такога шанюўнага і высокаадукаванага асяроддзя для бібліятэкараў было і вялікай адказнасцю, і разам з тым вялікім гонарам.

Для наведвальнікаў у адпаведнасці з гадавымі планамі арганізоўваліся кніжныя выстаўкі (тэматычныя, юбілейныя, выстаўкі новых паступленняў), якія рыхтаваліся ўсімі супрацоўнікамі. Выстаўкі, значныя па аб'ёме і тэматыцы, звычайна праводзіліся сумесна з сектарам масавай работы бібліятэкі ў галоўным корпусе. Супрацоўнікі аддзела выступалі на беларускім радзе і тэлебачанні з інфармацыяй аб тых мерапрыемствах, якія рыхтаваў і праводзіў аддзел.

Важным кірункам работы аддзела з'яўляліся падрыхтоўка і выданне бібліяграфічных паказальнікаў. Адною з галоўных задач было выданне нацыянальнага бібліяграфічнага паказальніка беларускай экстрэрыёрыкі, які ўлічваў усе віды друкаваных выданняў і публікацый пра Беларусь і беларусаў, выдадзеных за межамі краіны. Паказальнік «Беларуская ССР у друку СССР» пачаў выдавацца ў 1946 г. як раздзел «Летапісу друку БССР» (сумесна з Кніжнай палатай). Матэрыялы для яго рыхтаваў беларускі аддзел. Спачатку паказальнік складаўся, галоўным чынам, з матэрыялаў на рускай мове з агульнасаюзных выданняў, з 1953 г. у яго ўключылі матэрыялы на ўкраінскай мове. У 1956 г. Дзяржаўная бібліятэка БССР імя У.І. Леніна і Кніжная палата звярнуліся да дзяржаўных бібліятэк і кніжных палат іншых саюзных рэспублік з прапановай аб абмене матэрыяламі, якія датычацца адпаведнай рэспублікі, з перакладам бібліяграфічных запісаў на рускую мову. Большасць бібліятэк далі сваю згоду на такі абмен. Гэта абагаціла паказальнік і садзейнічала адлюстраванню ў бібліяграфічных выданнях іншых саюзных рэспублік матэрыялаў з друку БССР, што адносіліся да іх. Пашырэнню аб'ёму ўключаных у яго матэрыялаў садзейнічаў таксама рост ліку артыкулаў і кніг, прысвечаных Беларусі ў саюзным друку. З 1965 г. у паказальнік пачалі ўключаць матэрыялы з замежнага друку і ён стаў называцца «Беларуская ССР у друку СССР і замежных сацыялістычных краін». Супрацоўнікі аддзела таксама прымалі ўдзел у складанні рэкамендацыйнага бюлетэня «Новыя кнігі БССР».

У поўным аб'ёме работа над бібліяграфічнымі выданнямі ў аддзеле аднавілася толькі ў 1952 г. пасля завяршэння першачар-

говых работ па ўзнаўленні і апрацоўцы фондаў і забеспячэнні нармальных умоў для працы з чытачамі.

Найбольш плённа аддзел працаваў па выданні бібліяграфічных паказальнікаў у галіне беларускай савецкай літаратуры. Пасля выпуску ў 1953 г. першага паказальніка, прысвечанага Я. Купалу («Янка Купала: 1882–1942»; Мінск, 1953), было распачата выданне дзвюх серый пад агульнай назвай «Пісьменнікі БССР». Вялікая серыя ўключала больш аб’ёмныя біябібліяграфічныя даведнікі навукова-інфармацыйнага характару са звесткамі пра жыццё і творчасць пісьменніка, пералікам твораў і асноўнай крытыка-бібліяграфічнай літаратурай пра яго. У гэтай серыі былі выдадзены паказальнікі, прысвечаныя Я. Коласу («Якуб Колас: да 75-годдзя з дня нараджэння»; Мінск, 1957), К. Чорнаму («Кузьма Чорны: 1900–1944»; Мінск, 1954), П. Глебку («Пятро Глебка»; Мінск, 1957) і М. Лынькову («Міхась Лынькоў: да 60-годдзя з дня нараджэння»; Мінск, 1959).

У другую, малую серыю кароткіх паказальнікаў і памятак увайшлі выпускі, прысвечаныя П. Броўку, Я. Брылю, М. Лынькову, М. Танку, П. Трусу, К. Крапіве, А. Куляшову, П. Панчанку, І. Шамякіну. У дадатках да некаторых паказальнікаў былі апублікаваны напісаныя спецыяльна для іх аўтабіяграфіі. Усяго за 1949–1962 гг. аддзел выдаў 21 бібліяграфічны паказальнік. Іх тэматыка ў тая гады абмяжоўвалася пытаннямі літаратуразнаўства. Значна менш прапагандавалася ў друку літаратура па іншых галінах ведаў, што тлумачылася абмежаваным штатам аддзела. У галіне бібліяграфіі беларускай мастацкай літаратуры найбольш плённай была дзейнасць Н. Ватацы.

У 60–80-я гг. мінулага стагоддзя беларускі аддзел значна паглыбляе сваю бібліяграфічную працу, пашырае яе тэматыку. У гэты час былі падрыхтаваны і выдадзены фундаментальныя бібліяграфічныя паказальнікі, прысвечаныя нашай краіне. Некаторыя бібліяграфіі навукова-дапаможнага характару складаліся аддзелам разам з навукова-даследчымі ўстановамі рэспублікі – Інстытутам гісторыі Акадэміі навук БССР і інш. Шматлікія бібліяграфічныя дапаможнікі складаліся сумесна з Кніжнай палатай.

Значнай падзеяй у беларускай бібліяграфіі можна назваць выпуск навукова-дапаможнага рэтраспектыўнага паказальніка «Русская дореволюционная книга о Белоруссии. 1802–1916» (Мінск,

1964) і яго другога, дапоўненага і перапрацаванага выдання «До-октябрьская книга на русском языке о Белоруссии. 1768–1917» (Мінск, 1976), складзеных А. Сакольчыкам. Ён жа разам з М. Крэканэ падрыхтаваў паказальнік «Бібліяграфія па гісторыі Беларусі. Феадалізм і капіталізм» (Мінск, 1969).

У 1970-я гг. пачалася падрыхтоўка ўніверсальнага рэтраспектыўнага паказальніка «Кніга Беларусі (1517–1917): зводны каталог» (складальнікі Г. Галенчанка, Т. Непарожная, Т. Радзевіч), які быў выдадзены ў 1986 г. і з’явіўся адным з важнейшых этапаў стварэння нацыянальнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі.

Сярод найбольш значных бібліяграфічных прац аддзела – «Периодическая печать Белоруссии. 1817–1916» (Мінск, 1960), «Перыядычны друк Беларускай ССР» (Мінск, 1960; вып. 1: часопісы; вып. 2: газеты), якія ахоплівалі ўсе перыядычныя выданні на тэрыторыі Беларусі з 1817 па 1958 г.; «Мастацкая літаратура Савецкай Беларусі» (Мінск, 1962–1971; т. 1: 1917–1960; т. 2: 1961–1968), дзе сабраны асобныя выданні беларускіх пісьменнікаў; «Беларускае літаратуразнаўства і крытыка. 1945–1963» (Мінск, 1964); «Беларускі фальклор. 1926–1963» (Мінск, 1964); «Савецкая кніга пра Беларусь» (Мінск, 1965; ч. 2: прырода); «Замежная літаратура ў перакладзе на беларускую мову: 1917–1963» (Мінск, 1965); «Мастацкая літаратура народаў СССР у перакладзе на беларускую мову: 1917–1965» (Мінск, 1967); «Па прасторах Беларусі» (Мінск, 1968); «Беларуская ССР у Вялікай Айчыннай вайне Савецкага Саюза: 1941–1945» (Мінск, 1980); «Замежная літаратура на беларускай мове. 1964–1974» (Мінск, 1980); «Библиотечное дело в Белоруссии: XVI–1917 г.» (Мінск, 1982); «Янка Купала: да 100-годдзя з дня нараджэння» (Мінск, 1984) і інш.

Гэтыя паказальнікі дагэтуль не страцілі сваёй значнасці. Яны і сёння з’яўляюцца для бібліятэкараў і чытачоў важнымі крыніцамі інфармацыі і актыўна выкарыстоўваюцца пры абслугоўванні ў зале беларускай літаратуры НББ.

Работа па складанні бібліяграфічных паказальнікаў у аддзеле працягвалася да 4 студзеня 1988 г., да таго моманту, калі ў выніку чарговага змянення структуры бібліятэкі бібліяграфічная функцыя аддзела была перададзена ў навукова-бібліяграфічны аддзел. Разам з гэтай часткай работы туды перайшлі некаторыя «беларусы», якія і працягвалі займацца бібліяграфічнай справай ужо ў іншым

структурным падраздзяленні. У сувязі з гэтым у 1988 г. аддзел беларускай літаратуры і бібліяграфіі быў перайменаваны ў аддзел беларускай літаратуры. Гэта назва захавалася да 2006 г.

Беларускі аддзел займаўся навуковай і навукова-метадычнай дзейнасцю: распрацоўваліся пытанні па актуальных праблемах бібліятэчнасці і бібліяграфіі, развіцці беларускай бібліяграфіі ў дарэвалюцыйны перыяд, арганізацыі працы аддзела і вывучэння і ўкаранення новых метадаў работы. На розных этапах сваёй дзейнасці аддзел актыўна ўдзельнічаў у агульных бібліятэчных навуковых даследаваннях і праектах: распрацоўцы пытанняў арганізацыі дэпазітарнага захоўвання беларускай і краязнаўчай літаратуры ў абласных бібліятэках (1980-я гг.); даследаванні «Вывучэнне эфектыўнасці выкарыстання карткавых каталогаў і картатэк чытачамі Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі» (2002), вынікі якога дазволілі прыняць рашэнне аб іх паэтапнай кансервацыі; рэалізацыі праекта па стварэнні паўнатэкставай базы беларускай літаратуры на CD-дысках «Літаратурная спадчына Беларусі, XI ст. – сярэдзіна XX ст.» і г. д.

Асноўным і найбольш важным кірункам з'яўлялася распрацоўка пытанняў арганізацыі беларусазнаўчай работы Дзяржаўнай бібліятэкі БССР імя У.І. Леніна і краязнаўчай работы бібліятэк краіны.

Аддзелам ажыццяўлялася метадычнае кіраванне краязнаўчай работай у рэспубліцы, развіццём краязнаўчай бібліяграфіі ў абласных і масавых бібліятэках. Для вывучэння і абагульнення вопыту краязнаўчай работы супрацоўнікі аддзела выязджалі ў камандзіроўкі ў абласныя, гарадскія і раённыя бібліятэкі. Яны выступалі на семінарах, чыталі лекцыі па краязнаўстве. Супрацоўнікамі аналізаваліся планы і справаздачы, пісаліся агляды краязнаўчай работы бібліятэк за год, аб выніках краязнаўчай работы паведамлялася на рэспубліканскіх семінарах, дзе даваліся парады і ўказанні па арганізацыі, ажыццяўлялася каардынацыя. Рэцэнзаваліся бібліяграфічныя паказальнікі краязнаўчай тэматыкі, якія выпускаліся масавымі бібліятэкамі. На месцах даваліся кансультацыі, аказвалася практычная дапамога па арганізацыі краязнаўчага фонду і даведачнага апарату. Выезды завяршаліся складаннем давадак з канкрэтнымі рэкамендацыямі, якія абавязкова высылаліся ў бібліятэку.

Яшчэ ў пачатку 50-х гг. мінулага стагоддзя ў аддзеле былі сабраны матэрыялы аб кожнай вобласці БССР, копіі картак рас-сылаліся ў кожную абласную бібліятэку. Гэтым быў пакладзены пачатак стварэння краязнаўчых картатэк у абласных бібліятэках. З мэтай папулярызацыі краязнаўчай літаратуры і аказання дапамогі масавым бібліятэкам у арганізацыі краязнаўчых картатэк з 1958 па 1960 г. выпускаліся спецыяльныя камплекты картак на гэтую літаратуру ў выглядзе дадатку да тыпавых камплектаў анатаваных картак.

Супрацоўнікі аддзела складалі метадычныя даведнікі па краязнаўстве, рыхтавалі і выдавалі метадычныя парады раённым, гарадскім і абласным бібліятэкам («Бібліятэка і родны край» (Мінск, 1963), «Краязнаўчая работа гарадскіх бібліятэк» (Мінск, 1972) і інш). Для бібліятэк рэспублікі ў 1994 г. былі выдадзены метадычныя рэкамендацыі «Краязнаўчая дзейнасць бібліятэк» [13], дзе ў якасці дадаткаў былі надрукаваны Палажэнне аб краязнаўчай рабоце бібліятэк Рэспублікі Беларусь, Тыпавая схема класіфікацыі дакументаў для краязнаўчых каталогаў (картатэк) бібліятэк Рэспублікі Беларусь. У 1995 г. у штотысячным бюлетэні «Новыя кнігі» была надрукавана Тыпавая схема класіфікацыі дакументаў для краязнаўчых каталогаў (картатэк) дзіцячых бібліятэк Рэспублікі Беларусь [14]. Схемы былі перапрацаваны супрацоўнікамі беларускага аддзела і выкарыстоўваліся бібліятэкамі для класіфікацыі дакументаў, уключаных у краязнаўчы фонд, краязнаўчую картатэку.

Такая пастаноўка краязнаўчай дзейнасці аддзела з'яўлялася асновай для правільнай арганізацыі і далейшага развіцця краязнаўчай работы ў бібліятэках Беларусі.

Адно дзесяцігоддзе змяняла другое, мянялася грамадска-палітычнае і эканамічнае жыццё краіны. 90-я гг. мінулага стагоддзя: перабудова, абвясчэнне незалежнасці Рэспублікі Беларусь, нацыянальна-культурнае адраджэнне, перайменаванне Дзяржаўнай бібліятэкі БССР імя У.І. Леніна ў Нацыянальную бібліятэку Беларусі, камп'ютарызацыя ў бібліятэцы і г. д. – ад гэтых пераменаў залежала ўся далейшая дзейнасць бібліятэкі і яе структурных падраздзяленняў, якая мянялася ў залежнасці ад змен, што адбываліся навокал. У гэты час умовы работы НББ, абслугоўвання чытачоў ужо не адпавядалі яе статусу і задачам.

Перспектывы пераезду ў новы будынак, новыя задачы, якія перад бібліятэкай ставіліся, патрабавалі кардынальных змен у яе дзейнасці з улікам інавацыйных тэхналогій, вопыту буйнейшых бібліятэк свету. У выніку рэарганізацыі структуры былі створаны новыя аддзелы, профільныя чытальныя залы са сваімі падсобнымі фондамі і г. д. У 2006 г. аддзел беларускай літаратуры быў ператвораны ў чытальную залу беларускай літаратуры, фонды перададзены ў агульнае кнігасховішча.

Аддзел беларускай літаратуры назаўсёды застаўся ў гісторыі НББ. На ўсіх этапах сваёй гісторыі ім вялася вялікая і шматгранная работа. Ён быў першым аддзелам, у якім закладваўся фундамент па збіранні і захоўванні нацыянальнага фонду, дзе ажыццяўляліся шматлікія пошукі па розных пытаннях беларусазнаўчай тэматыкі як для рэспублікі, так і для іншых краін свету, быў вядучым аддзелам па вывучэнні беларусазнаўства і аказанні метадычнай дапамогі бібліятэкам рэспублікі. Ён пакінуў канкрэтныя вынікі працы, якімі мы працягваем карыстацца і па сённяшні дзень, добрыя і прыемныя ўспаміны з боку тых, хто былі яго наведвальнікамі. За ўсімі дасягненнямі і поспехамі стаяла шматгадовая праца і высокі прафесіяналізм былых супрацоўнікаў беларускага аддзела – «беларусаў», аб якіх будзе расказана асобна.

ЛІТАРАТУРА

1. **Даклад** дырэктара Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі Г. Алейнік да 70-гадовага юбілею бібліятэкі, 15 верасня 1992 г. // Нацыянальная бібліятэка Беларусі ў дакументах, 1922–2006 : да 85-годдзя НББ / Нац. б-ка Беларусі, Дэпартамент па арх. і справаводства М-ва юстыцыі Рэсп. Беларусь ; [склад.: К. А. Навуменка, М. В. Рудакоўская ; рэдкал.: Л. Г. Кірухіна (адк. рэд.) і інш.]. Мінск, 2007. С. 379.

2. **Восстановлен** белорусский отдел Государственной библиотеки // Советская Белоруссия. 1945. 2 июня (№ 101). С. 2.

3. **Докладная** записка начальника группы культуры Совета Народных Комиссаров Белорусской ССР А. Шаврову о состоянии комплектования Государственной библиотеки БССР им. В. И. Ленина, 10 января 1944 г. // Нацыянальная бібліятэка Беларусі ў дакументах, 1922–2006 : да 85-годдзя НББ / Нац. б-ка Беларусі, Дэпартамент па арх. і справаводства М-ва юстыцыі Рэсп. Беларусь ; [склад.: К. А. Навуменка, М. В. Рудакоўская ; рэдкал.: Л. Г. Кірухіна (адк. рэд.) і інш.]. Мінск, 2007. С. 101.

4. **Из служебного** письма заместителя директора Государственной библиотеки БССР им. В. И. Ленина Р. Козунова заведующему отделом культурно-просветительных учреждений ЦК КП(б) Белоруссии Арнаутову, 3 марта 1948 г. // Нацыянальная бібліятэка Беларусі ў дакументах, 1922–2006 : да 85-годдзя НББ / Нац. б-ка Беларусі, Дэпартамент па арх. і справаводству М-ва юстыцыі Рэсп. Беларусь ; [склад.: К. А. Навуменка, М. В. Рудакоўская ; рэдкал.: Л. Г. Кірухіна (адк. рэд.) і інш.]. Мінск, 2007. С. 131.

5. **Докладная** записка начальника библиотечной инспекции Министерства культуры Белорусской ССР Н. Крупенько о работе отдела белорусской литературы и библиографии Государственной библиотеки БССР им. В. И. Ленина, не ранее 1 января 1968 г. // Нацыянальная бібліятэка Беларусі ў дакументах, 1922–2006 : да 85-годдзя НББ / Нац. б-ка Беларусі, Дэпартамент па арх. і справаводству М-ва юстыцыі Рэсп. Беларусь ; [склад.: К. А. Навуменка, М. В. Рудакоўская ; рэдкал.: Л. Г. Кірухіна (адк. рэд.) і інш.]. Мінск, 2007. С. 234.

6. **Сокольник, А. А.** Кабинет белорусской литературы и библиографии / А. А. Сокольник // Советская библиография. 1958. Вып. 49. С. 40.

7. **Симановский, И. Б.** Белорусская советская библиография = Беларуская савецкая бібліяграфія / И. Б. Симановский ; Гос. б-ка БССР им. В. И. Ленина, Кн. палата БССР ; [ред.: В. С. Григорьев, А. П. Демченко]. Минск, 1965. Ч. 1. С. 71.

8. **Из доклада** заместителя директора Государственной библиотеки БССР И. Синициной на открытом собрании партийной организации библиотеки «Система каталогов и картотек. Состояние и перспективы развития», 22 апреля 1982 г. // Нацыянальная бібліятэка Беларусі ў дакументах, 1922–2006 : да 85-годдзя НББ / Нац. б-ка Беларусі, Дэпартамент па арх. і справаводству М-ва юстыцыі Рэсп. Беларусь ; [склад.: К. А. Навуменка, М. В. Рудакоўская ; рэдкал.: Л. Г. Кірухіна (адк. рэд.) і інш.]. Мінск, 2007. С. 313.

9. **Доклад** директора Государственной библиотеки БССР им. В. И. Ленина Ф. Степанюка к 40-летнему юбилею библиотеки, 15 сентября 1962 г. // Нацыянальная бібліятэка Беларусі ў дакументах, 1922–2006 : да 85-годдзя НББ / Нац. б-ка Беларусі, Дэпартамент па арх. і справаводству М-ва юстыцыі Рэсп. Беларусь ; [склад.: К. А. Навуменка, М. В. Рудакоўская ; рэдкал.: Л. Г. Кірухіна (адк. рэд.) і інш.]. Мінск, 2007. С. 209–210.

10. **Из служебного** письма заместителя директора Государственной библиотеки БССР им. В. И. Ленина Р. Козунова заведующему отделом культурно-просветительных учреждений ЦК КП(б) Белоруссии Арнаутову, 3 марта 1948 г. ... С. 131.

11. **Докладная** записка начальника библиотечной инспекции Министерства культуры Белорусской ССР Н. Крупенько о работе отдела

белорусской литературы и библиографии Государственной библиотеки БССР им. В. И. Ленина, не ранее 1 января 1968 г. ... С. 234.

12. Там же. С. 234.

13. **Краязнаўчая** дзейнасць бібліятэк : метады рэкамендацыі / Нацыянальная бібліятэка Беларусі ; [склад.: Р. М. Чыгірова, М. У. Сокал]. Мінск, 1994. С. 84–101.

14. **Новыя** кнігі. 1995. № 9. С. 30–32.

Во второй части статьи «Беларусы» продолжается анализ деятельности отдела белорусской литературы по всем его направлениям, рассказывается о большой и многогранной работе, проводимой им в послевоенный период (с 1944 г. и до окончания его существования в 2006 г.), подводятся итоги его деятельности, отмечается его значимость и роль как для республики, так и для самой библиотеки.

In the second part of the article “The Belarusians” one may find information on the activities of the Department of Belarusian Literature and its large and multifaceted work in the post-war period (from 1944 and until the end of its existence in 2006), the results of this activity, its importance and role for both the library and for the country.